

Руслан ЗАБИЛИЙ

ПОЛКОВНИК УПА СТЕПАН ФРАСУЛЯК – “ХМЕЛЬ”

Цей патріот, безумовно, належить до пантеону героїв, є взірцем мужності, сили волі, відданості й дивовижної жертвовності в ім'я боротьби за волю свого народу. Мова йде про недосліджену постать, автора знаменитої “Української партизанки”, фундаментальної праці із тактики УПА, шефа штабу четвертої Воєнної округи (ВО4) “Говерля”, члена Крайового військового штабу (КВШ) групи УПА – “Захід” полковника Степана Фрасуляка – “Хмеля”.

До недавнього часу залишалося невідомим справжнє ім'я та прізвище цього повстанського командира. Богдан Мак – “Михальчук”, командир охорони Василя Сидора – “Шелеста”, стверджує у своїх спогадах, що “Хмель” – це Володимир Фединяк¹. Автор добре знав його як працівника штабу “Хмеля”, але встановлюючи прізвище помилився. За розповідями ж багатьох людей із Долинського району, а також, і це найголовніше, документально вдалося встановити, що насправді “Хмель” є Степаном Фрасуляком.

Він народився у Львові 1904 року² за непідтвердженими даними – на Підзамчі. Згідно з версією згаданого вже Б. Мака, С. Фрасуляк є уродженцем с. Бушковички Перемишлянського району Львівської області і прийшов на світ 16 березня 1909 року³. На нашу думку дата і місце народження С. Фрасуляка, вказані в довідці УСБУ, є більш вірогідними.

Як проходило дитинство “Хмеля” в роки Першої світової війни та в часи проголошення ЗУНР, не відомо. Згодом він навчався спочатку у Сокальській гімназії, із якої польська влада через політичні погляди виключила, відтак продовжив навчання в Перемишлі. Тут С. Фрасуляка доля звела із Василем Сидором, і він, за сприяння друга, долучився до підпільної роботи.

Степан Фрасуляк –
“Хмель”

¹ Мак Б. [Михальчук]. *Василь Сидор і справа його життя*. – Тернопіль, 1996. – С. 24.

² Копія довідки Управління СБУ в Івано-Франківській області на С. Фрасуляка. Документ зберігається у домашньому архіві Михайла Лохмана, жителя м. Болехів Долинського району Івано-Франківської області.

³ Мак Б. *Вказана праця*. – С. 24

Закінчивши гімназію, С. Фрасуляк вступив на медичні курси до Львова, але через брак коштів та політичні переслідування змушений був їх залишити⁴.

Так про роки навчання розповідає Б. Мак, – поки що не знайдено підтвердження його словам; але наступні етапи життя та діяльності С. Фрасуляка встановлено докладніше.

В 1928 році він, молодий педагог, вже одружений, у 24-річному віці приїздить до с. Вишків Долинського повіту на Станіславщині. Його дружина Софія Чіпкайло із Рожнятівської св'ященничої сім'ї також поїхала у це віддалене гірське село, яке мало тоді всього 40–60 будинків⁵. Подружжя мешкало в школі, яка притулилася на березі рвучкої р. Мізунки. Хоч в ній і навчалось не більше 20 дітей, роботи не бракувало. Степан Фрасуляк до обіду вів уроки у 1 та 2, а після обіду в 3 і 4 класах. Вишківці навіть зараз із повагою згадують про вчителя. Його учень Тимофій Болахан розповідає: “Степан Фрасуляк [...] був строгий і вимогливий до науки. Це був гарний вчитель. Він не дозволяв собі бити дітей. За це користувався авторитетом і повагою у селі. Після нього прийшов поляк Безик, вже зовсім інша людина. Цей кричав та часто бив учнів”⁶.

Степан Фрасуляк не залишався осторонь громадського життя селян. Познайомившись із мешканцями Вишкова та сусіднього Сенечова, він активно долучився до створення хати-читальні для вишківців. Громада до цього поставилася схвально і за свої кошти придбала будівельний ліс. Але польська влада не дала реалізувати цей задум. Будівництво заборонено, а по хатах проведено обшуки й вилучено українську літературу⁷.

Степан Фрасуляк налагодив тісні дружні стосунки із парохом Сенечова о. Іллею Янковським, вчителькою цього села Клавдією Целевич, родиною Даниловичів⁸ та іншими. У прикордонному Вишкові, який привертав увагу польської влади, не було можливості розгорнути націоналістичну діяльність. Тому С. Фрасуляк не зміг створити осередку ОУН. Зате всі його знайомі сенечівці відомі як давні члени ОУН – це І. Янковський, брати Любомир, Богдан та Мирон Даниловичі тощо. Через кілька років у підпіллі боротиметься тільки 10 вишківців, а із Сенечова в повстанці піде аж 40 осіб. Не буде перебільшенням сказати, що це – плоди роботи С. Фрасуляка. Навіть дещо раніше, а саме 1939 року коли німецькі та радянські війська розірвали на клапті Польщу, І. Янковський з Даниловичами у сенечівській церкві зібрали людей і організували масовий спів гімну “Ще не вмерла Україна!”⁹.

⁴ Мак Б. Вказана праця. – С. 24.

⁵ Ярич І. 1000-ліття в обличчях. Долина, Болахів, околиці. – Долина, 2003. – С. 250; Спогади жителя с. Вишків Тимофія Болахана. Зберігаються в архіві Центру досліджень визвольного руху (далі – Архів ЦДВР).

⁶ Спогади жителя с. Вишків Тимофія Болахана // Зберігаються в Архіві ЦДВР. Там само.⁸ Ярич І. Вказана праця. – С. 250.

⁹ Спогади жителя с. Вишків Олексія Зятюка // Зберігаються в Архіві ЦДВР.

В 1935 році С. Фрасуляк покинув Вишків і перейшов працювати до с. Новошин цього ж Долинського повіту¹⁰. І тут молодий вчитель крім важкої педагогічної провадив ще й активну громадську роботу. У селі він організував хор, створив молодіжну організацію “Сокил”, яка налічувала 100 членів. Розуміючи, що для молоді чотирирічної освіти недостатньо, він організував вечірню школу “Підліски”, де вивчали історію, анатомію, географію¹¹. Життя села сильно пожвавилось ще й тому, що тут відбувалися мистецькі вечори, читання. Вистави приурочені до визначних історичних дат. Степанові Фрасуляку таким чином вдалося згуртувати навколо себе новошинців. “Молодь цікаво святкувала Різдво, Великдень. Збиралися громадою у читальні на спільну молитву і вечерю. По їх закінченні виступав С. Фрасуляк чи хтось із поважних газдів з вітальною промовою і поздоровленням, а потім були колядки, віншування, щедрівки, виступав сільський хор”¹².

У такому середовищі С. Фрасуляк працював до 1939 року, коли його мобілізували до польської армії¹³. Там він закінчив підстаршинську школу, так звану “підхорунжівку”¹⁴, і після завершення німецько-польської війни, восени 1939 року, із ступенем підхорунжого, повернувся на Долинщину й продовжив учителювання¹⁵. Як йому працювалося за “гуманної” радянської влади не знаємо, але із вибухом німецько-радянської війни, після проголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 року у Львові, С. Фрасуляк у Долині очолив українську адміністрацію¹⁶. З початком німецьких репресій та переслідувань націоналістів С. Фрасуляк пішов у підпілля. Очевидно, він був причетний до створення 1942 року школи кадрів ОУН “Тигри”, яка базувалася на Долинщині. Потім на її основі сформовано вишкільний курінь Української Народної Самооборони (УНС) “Гайдамаки”, котрий, як і школа, до жовтня 1943 року називався “Тигри”¹⁷. Очолив цей курінь хорунжий Степан Фрасуляк.

На вишкіл у гори Долинщини Одеський окружний провід ОУН направив групу підпільників на чолі з Дмитром Карпенком – “Яструбом”¹⁸.

¹⁰ Ярич І. Вказана праця. – С. 250.

¹¹ Воробець М. Життям освячена свобода // Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. – Івано – Франківськ, 2002. – С. 420.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Хмель – С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 58.

¹⁵ Воробець М. Вказана праця. – С. 420.

¹⁶ Спогади жителя с. Вишків Жаб'яка Василя // Зберігаються в Архіві ЦДВР.

¹⁷ [“Чорноморець”]. Сотня “Трембіта” // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 12: Третя Подільська Воєнна округа УПА “Лисоня”. – Торонто, 1989. – С. 225.

¹⁸ Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення Української Головної Визвольної Ради // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта: Документи і спогади. – Торонто–Львів, 2001. – С. 46.

Вони проходили навчання до середини 1943 року. Влітку 1943 року сюди спрямовано підпільників з Тернопільщини, Львівщини, Станіславщини. Тоді ж сформовано сотню “Сіроманці” під командуванням Д. Карпенка – “Яструба”. До її створення причетний і С. Фрасуляк¹⁹. На початку серпня 1943 року сотня базувалася в околицях гір Люта й Сивуля.

Тим часом, 5 серпня 1943 року біля с. Багатківці Підгаєцького району Тернопільської області районний провід ОУН та його військова референтура сформували чоту добровольців у складі 37 осіб і направили в Карпати. Дорогою до неї приєднався рій колишньої допоміжної поліції із 13 осіб під командуванням “Степана” (ім’я та прізвище невідомі). 19 серпня між Вільховом та Суходолом на Перегінщині до цієї групи долучилася ще одна чота з околиць Рави-Руської Львівської області. Ці два підвідділи на Долинщині утворили другу сотню “Трембіта” під командуванням “Чорнобривого” (ім’я та прізвище невідомі). Третя чота влилася у сотню кількома днями пізніше. Прибула вона із Тербовлянського району Тернопільської області під командою “Оріха” (ім’я та прізвище не встановлені). Після реорганізації чотовими стали майбутні командири сотень у ВО2 “Буг” та ВО6 “Сян” Іван Капало – “Бродяга” (ком. сотні “Пролом” Тактичного відтинку [ТВ12] “Климів”), Микола Кузьменко – Петренко” (ком. сотні “Переяслави-2” ТВ13 “Розточчя”), Григорій Мазур – “Калинович” (ком. сотні “Месники-1” ТВ27 “Бастіон”)²⁰.

До складу куреня ввійшла ще третя сотня²¹. Мабуть, це сотня “Гайдамаки” під командуванням Володимира Верещинського – “Ясіна”, про яку згадує С. Фрасуляк у своїй “Українській партизанці”, ілюструючи прикладами виховну роботу командира²².

Всі три сотні базувалися стаціонарно в горах на деякій відстані одна від одної. Наприклад, сотня “Трембіта” перебувала на г. Стовба²³, а сотня “Сіроманці” – на г. Сивуля²⁴.

Вишкіл розпочався 24 серпня 1943 року. Викладачами були сотенні й чотові, котрі мали вже деякий бойовий досвід, а також сам курінний. Стрільці щоденно вивчали зброю, польову службу, тактику, впоряд, інші загальні дисципліни. Ось як згадує ті дні стрілець куреня “Сіроманці” Давидяк Степан – “Нечай”: “Зранку нас шикували, і після звітів підстаршин ми розбирали зброю й розпочиналися заняття. Вони йшли весь

¹⁹ Воробець М. Вказана праця. – С. 421.

²⁰ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 12. – С. 216.

²¹ Там само. – С. 218.

²² Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 15, 56.

²³ [Хор. Вихор]. Бій на горі Стовбі. // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 4: Чорний Ліс. Книга друга. – Торонто, 1989. – С. 111.

²⁴ Літопис Української Повстанської Армії – Т. 12. – С. 218.

час. Під вечір, після тактики та евакуації «поранених» із поля «бою», хлопці були такі змучені, що ледве ноги тягали»²⁵.

Будучи військовиком УНС, С. Фрасуляк не забував, що він педагог, і свою майстерність уміло використовував у навчанні та вихованні стрільцтва. Курінний “до стрільців ставився прекрасно, із жартами і сміхом, але невиконання наказу не дарував, тримав жорстку дисципліну”²⁶.

Дуже багато уваги курінний приділяв ідейному, політичному та загальнокультурному вихованню повстанців. В курені два рази на тиждень, у неділю та середу, проводилися бесіди на різноманітні теми.

Стрільців цікавило, що таке УНС, яка її мета, за що вона бореться, яким повинен бути український повстанець. Обговорювалися також усі пункти Декалогу та інші питання. Кожна бесіда складалась із двох частин. Ідеологічним вихованням займався Дмитро Карпенко – “Яструб”, а загальну частину обговорювали із Степаном Фрасуляком – “Хмелем”²⁷. Він вважав, що “командир відділу повинен бути психологом, повинен знати своє військо”²⁸.

Таке ставлення “Хмеля” до вишколу стрільців не забарилося із наслідками. Коли німці у вересні 1943 року розпочали збройну акцію, спрямовану на знищення УНС, “Гайдамаки” у перший бій пішли із зав'язанням та вірою в перемогу. Удари спрямовували проти відділів Чорного Лісу та Долинщини. Через агентуру німці дізналися, що десь у горах є база повстанців, але де точно – не з'ясували. 26 вересня 1943 року шестеро солдатів із Долинського татарського батальйону пішло в розвідку. Їхню присутність у терені виявили стійкові, і за наказом “Хмеля” стрілецький рій всіх шістьох захопив у полон. Негайно було розіслано стежі в силі роїв у чотирьох напрямках від місця постою куреня²⁹. Тим часом німці, не дочекавшись розвідників, пішли під вечір із своїх баз зосередження у Долині та Калуші великими силами в гори. Можливо, вони і не виявили б так швидко місця постою куреня, якби не зрада Івана Фетича із с. Пшеничники, стрільця сотні “Сіроманці”. Він відпросився додому в зв'язку із хворобою і, якимось чином потрапивши до німців, навів їх на табір “Гайдамаків”³⁰. О 24 годині ворог підсунувся під позиції повстанців сотні “Трембіта” і нав'язав нічний бій. У горах клекотіло аж до світанку. Вранці 27 вересня до німців прийшло підкріплення – ще один батальйон. Повстанці стійко оборонялися до 12 години і, відірвавшись від ворога, перейшли до табору “Сіроманців” на

²⁵ Спогади Давидяка Степана – “Нечая”, стрільця куреня “Сіроманці”, записав 29.08.2004 р. Забілій Р. у м. Стрию // Аудіозапис зберігається в Архіві ЦДДР.

²⁶ Там само.

²⁷ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 25.

²⁸ Там само. – С. 56.

²⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 4. – С. 111.

³⁰ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 61.

полонину Бистра під г. Сивулею³¹. Вже вечоріло, коли німці зайняли покинутий табір сотні “Трембіта”. Вони тут пробули до світанку 28 вересня й, задоволені своїм успіхом, поверталися на р. Ілмку для посадки на вузькоколіїні вагони. Розвідка повстанців про це вчасно дізналася, а новий сотенний “Трембіти” Іван Капало – “Бродяга” (“Чорнобривий” десь загубився) із власної ініціативи організував на німців засідку³². Із опису С. Фрасуляка, видно, що “Бродяга” зробив її по-мистецькому. На десятому кілометрі р. Ілмки повстанці підпалили міст. Із одного боку над шляхом нависала висока скеля, а з другого – було урвище. У такому місці німці не мали ніяких шансів оборонятися. “Коли поїзд опинився у смузі засідки, повстанці відкрили по ньому цільний вогонь та закидали ручними гранатами. Довгі черги скорострільв, вибухи гранат, оклики «Слава» мішалися з криками німців, які, їдучи на відкритих вагонах, були знаменитою ціллю. Деякі з них просто з вагонів скакали в ріку та розбивалися об каміння, а інші – поранені та вбиті – посунули поїздом на палаючий міст”.

Ворог на місці бою залишив 80 вбитих та 88 поранених³³. Скільки їх залишилося лежати на відкритих платформах поїзда, ніхто не рахував. У попередніх боях німці втратили 90 вбитими та 20 пораненими³⁴.

Після успішних боїв курінь продовжував інтенсивний вишкіл. Закінчився він 1 листопада 1943 року заприсяженням. У таборі були присутні обласний провідник ОУН Станіславівщини Ярослав Мельник – “Роберт”, представник Головного Командування (ГК) УПА Василь Сидор – “Шелест” та інші. Присягу тоді прийняли 257 повстанців³⁵.

“Тайдамаки” під командуванням С. Фрасуляка – “Хмелья”, вишколені за проектами його майбутньої “Української партизанки”, дали інструкторський і командний склад на рівні чот та сотень для відділів групи “Північ” та майбутніх воєнних округ – “Говерля”, “Буг” і “Лисоня”³⁶.

С. Фрасуляк з дружиною (зліва третій та четверта) в гостях у сенелівського священика о. І. Янковського

³¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 12. – С. 222.

³² Там само. – Т. 4. – С. 112.

³³ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 120.

³⁴ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 4. – С. 112.

³⁵ Там само. – Т. 12. – С. 226.

³⁶ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 26.

На жаль, невідомо, що робив С. Фрасуляк до кінця 1943 року. В січні 1944 він з дружиною перебував на Поділлі³⁷, а весною повернувся в Карпати вже у ранзі поручника, який йому ГК УПА затвердило 26 січня 1944 року³⁸. Він активно береться за організацію Старшинської школи “Олені” у ВО4 “Говерля” і стає її першим командиром³⁹. В лютому 1944 року, перед наближенням фронту, із Волині у Карпати переходить Старшинська школа “Лісові Чорти” під командуванням поручника Федора Польового – “Поля”. Дві школи об’єднують в одну під назвою “Олені”, а її командиром із квітня 1944 року стає вже “Поль”⁴⁰.

При першому знайомстві із С. Фрасуляком Ф. Польовий був вражений тим, що біля бараку “Хмеля” не стоїть стійка. Він тоді запитав: “Друже поручнику, чому коло вашого бараку ви не поставили стійки? Адже це й небезпечно отак...” Степан Фрасуляк відповів: “Не поставив я стійки, бо переконаний, що мене береже не лиш одна стійка, але й усі мої вояки”⁴¹, – підкреслюючи своїми словами повну довіру до тих, з ким взявся до кінця ділити долю повстанця. До речі, в майбутньому така поведінка командира стала причиною його загибелі, але по-іншому “Хмель” не вмів.

У квітні 1944 року Степан Фрасуляк очолив штаб ВО4 “Говерля”⁴² й обіймав цей пост до 1948 року⁴³. У ранзі сотника із 1945 року також працює у складі КВШ групи “Захід”⁴⁴. На жаль, не виявлено відомостей про конкретну діяльність “Хмеля” на штабових постах. Можна припустити, що він організував та керував рейдами відділів ВО4, розробляючи тактику боїв та рейдування на основі власного досвіду⁴⁵, який здобував тільки в боях.

Очевидно, здебільшого Степан Фрасуляк перебував на теренах Долинщини. Це зрозуміло з того, що в своїй праці з тактики він наводить переважну більшість прикладів із бойової діяльності ТВ23 “Магура”, чий відділи та командирів добре знав. Влітку 1945 року він діяв на Гуцульщині⁴⁶, а на зиму 1945–1946 років повернувся на Долинщину. Наступну зиму 1946–1947 року “Хмель” перебув у тодішньому Вигодському районі в околицях г. Яйко Ілемське⁴⁷.

³⁷ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 113.

³⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 1: Волинь і Полісся: німецька окупація. Книга перша: Початки УПА; документи й матеріали. – Торонто, 1989. – С. 160.

³⁹ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник 1. – Нью-Йорк, 1994. – С. 130.

⁴⁰ Там само. – С. 113.

⁴¹ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 60.

⁴² Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник 1. – Нью-Йорк, 1994. – С. 130.

⁴³ Копія довідки Управління СБУ в Івано-Франківській області на С. Фрасуляка. Документ зберігається у домашньому архіві Михайла Лохмана, жителя м. Болехів Долинського району Івано-Франківської області.

⁴⁴ Содоль П. Вказана праця. – С. 130.

⁴⁵ Хмель – С. Ф. Вказана праця. – С. 4.

⁴⁶ Там само. – С. 19.

⁴⁷ Там само. – С. 124.

Десь у той час Степан Фрасуляк написав брошуру “Політвиховник – різьбар душ повстанців”, невідому дослідникам, та підручник “Українська партизанка” – фундаментальну працю із повстанської тактики УПА.

Вигодське районне НКВД добре знало, хто такий Степан Фрасуляк – “Хмель”, бо намагалосся не раз “внедріть” у його оточення свою агентуру. Одним з таких агентів був Василь Сащак – “Вістун” із с. Новошин, харчовий на теренах Вигодщини. “Вістун” шукав підходів до командира довго і наполегливо, просився в його осередок. Але інтуїтивно “Хмель” відчував небезпеку та мав антипатію до цієї людини, що викликала своїми вчинками підозру. Коли цей зрадник, звісно не без допомоги НКВД, ніби запопав кращі харчі й цигарки вищої якості, а Степан Фрасуляк та його охоронці після зимівлі були такими голодними та виснаженими, що під ними ноги вгиналися, то й тоді командир заборонив зустрічатися із “Вістуном”. Він якось сказав охоронцям: «Вістун» мені не подобається, і ви краще ходіть обдерті, ніж масте за лахи накласти голови”⁴⁸. Все ж таки Василь Сащак зумів втертися в довіру до деяких провідників. Загалом, результатом його зрадницької роботи стало знищення кількох родин та людей, що допомагали повстанцям, загибель коменданта районної бойвки СБ “Орла”, районного референта СБ “Вірного” та його шести бойовиків, облави на г. Лисій. Зрештою есбісти викрили агента.

Довгий час Степана Фрасуляка рятувало від смерті те, що він у свою охорону підбирав хлопців, яких давно і добре знав, довіряв їм і міг на них покладатися. Але коли підпілля знекровилося, емведисти* завербували двох охоронців Степана Фрасуляка. На ворога працювали ван Гафінець – “Голуб” та ван Гелембовський – “Клим”. диним серед живих, хто був із Степаном Фрасуляком протягом багатьох років, залишився ван Гафінець. Сьогодні він намагається довести, що став співпрацювати з МВД із вересня 1951 року, вже після загибелі “Хмеля”, коли був полонений і зламаний під час слідства, і наводить свою версію того, як опинився в руках ворога та що з ним там робили. Але є ще твердження колишнього провідника ОУН Долинщини Степана Тишківського – “Волинського”. У листі до Михайла Лохмана від 23 грудня 1995 року він пише про обставини, за яких його захоплено в полон із допомогою “Клима” та “Голуба” ще задовго до загибелі Степана Фрасуляка. Отже, зі слів “Волинського” випливає, що ті вже були агентами МВД, працюючи із командиром. Емведисти, ван Гафінець та ван Гелембовський, каже Степан Тишківський, “зробили все так конспіративно що населення кілька літ не знало” про загибель “Хмеля”⁴⁹. Тому існує дві версії обставин смерті Степана Фрасуляка: одна – Івана Гафінця, друга – Василя Марківа,

⁴⁸ *Хмель – С. Ф. Вказана праця.*

* У 1946 році НКВД перейменовано на МВД.

⁴⁹ *Лист Степана Тишківського до Михайла Лохмана від 23 грудня 1995 року // Копія документа зберігається в Архіві ЦДВР. – С. 7.*

колишнього учасника винищувального батальйону. Ці версії доповнюють одну одну в деяких елементах, відображаючи більш-менш цілісну картину подій.

В охороні Степана Фрасуляка перебувало довгі роки вісім повстанців. З них шестеро Новошинців: Іван Гафінець – “Голуб”, Іван Гелембовський – “Клим”, Василь Бріцький – “Сірко”, “Максим”, “Вуйко” та “Голий”, чіх імен і прізвищ не встановлено. Охоронцями були також “Сорока” із Ріпного й “Ліщина” з Радова Перегінського району⁵⁰. В 1947 році на міні підірвався “Голий”, а Василь Бріцький – “Сірко” загинув на г. Голиця. Найтяжчі часи настали після того, як 1949 року ворогові здався надрайонний референт СБ Михайло Зборик – “Орленко”. Він знав приблизно місце перебування С. Фрасуляка – “Хмель” і це стало причиною масштабних облав та засідок⁵¹. В 1950 році, весною, під г. Лиса що над селом Пшеничники, загинув “Максим”, “Ліщина” втік із кріівки і водив із собою по горах більшовиків у пошуках “Хмель”. По околицях пройшли сильні облави й арешти серед цивільного населення, які не дали очікуваних результатів. Степан Фрасуляк встиг попередити про зраду “Ліщини” тих повстанців, що ще залишилися

Обкладинка підпільного видання роботи С. Фрасуляка

живими. З того часу він втратив зв'язок із майором Миколою Твердохлібом – “Громом”, референтом СБ Карпатського Краю, але ще підтримував з майором Петром Федунтом – “Севером”, заступником Головного Командира УПА⁵². Влітку 1951 року Степан Фрасуляк наказав Іванові Гафінцю – “Голубові” та “Вуйкові” йти на Перегінщину і відновити зв'язок із “Громом”. Невдовзі вони повернулися, не виконавши завдання, мотивуючи це тим, що вийшли на засідку. “Хмель” наказав міняти місце постою і перейти під г. Яйко Ілемське. До групи входили Степан Фрасуляк, його дружина Софія, охоронці-кур'єри Іван Гафінець – “Голуб”, Іван Гелембовський – “Клим”, “Сорока”, “Вуйко” та зв'язковий від “Севера” “Марко”⁵³. Впорядкувати старий табір залишилися “Голуб” і “Марко”, які через кілька днів мали долучитися до основної групи.

Через два дні до “Голуба” прийшов “Клим” і ще два боїв карі, й разом вони перейшли під г. Яйко. Звідти 29 червня Іван Гафінець – “Голуб” та

⁵⁰ Спогади Івана Гафінця, жителя с. Гериня Долинського району Івано-Франківської області. Копія рукопису без дати зберігається в АЦДВР. – С. 1-2.

⁵¹ Там само.

⁵² Там само – С. 6.

⁵³ Там само. – С. 7.

Іван Гелембовський – “Клим” пішли на зв’язок до Петра Федуна – “Севера”, який мав відбутися 1 липня, а “Вуйко” та “Сорока” рушили на лісосіку в Бескид до Петра Шістки взяти батареї живлення для радіо. Як і було домовлено, зв’язкові 1 липня зустрілися в горах Болежняці. Далі розповідь Івана Гафінця є досить сумнівною. Замість того щоб повертатися до “Хмеля”, зв’язкові пішли у с. Велдіж (тепер Шевченкове) по ліки для Софії і перебували там два дні, тобто до 3 липня, коли Степана Фрасуляка вже вбили. Звичайно, у селі їх бачили люди і могли підтвердити у разі потреби, що “Голуб” і “Клим” із командиром не були. Дорогою на місце постою вони зустрілися з вівчарями, виявили та обминули дві засідки. Наблизившись до табору, на гірському райштоці побачили багато людських і кінських слідів, плями крові, клапті одягу Софії. В табір “Голуб” та “Клим” вже не пішли, а повернулися в Бескид на лісорозробки, де від лісорубів дізналися про бій і те, що там були “Вуйко” та “Сорока”⁵⁴.

Отже, 1 липня 1951 року вранці, Степан Фрасуляк вийшов із криївки і помітив своїх. “Підійшли, привіталися і... стали Степану крутити руки. А з-за кущів на підмогу зрадникам кинулися енкаведисти. Окрик “зрада”, як постріл пролунав над гірським схилом. За ним – автоматні черги. Через хвилину – дві все було скінчено...”⁵⁵.

Іван Гафінець вважає, що це робота рук “Сороки” та “Вуйка”. Дещо інакше про загибель “Хмеля” розповідає Василь Марків, який, за його ж словами, не був учасником подій, але про них чув від інших. Він каже, що операцією керував начальник Вигодського райвідділу МВД Терещенко.

Повстанці приходили на лісоучасток Бескид до Олекси Жаб’яка, жителя села Вишків, який працював там продавцем у магазині ОРСУ (Отдел рабочего снабжения, – Відділ робітничого постачання), і брали в нього продукти. О. Жаб’як про візити повстанців доніс Терещенку. Той наказав давати упівцям все, що вони просять. Через деякий час у магазин привезли горілку із снодійним і Олекса Жаб’як мав її віддати “хлопцям з лісу”. Прийшовши знов, повстанці забрали харчі та горілку. З ними пішов також О. Жаб’як у лісі, мабуть на заздалегідь визначеному місці, він умовив візитерів випити спиртного і попросив відпустити його, бо має в магазині справи. Коли снодійне на повстанців подіяло, їх схопили оперативники і відвезли до райцентру, де під час допиту полонені зламалися і погодилися показати місце табору⁵⁶. Можливо, цими полоненими були “Вуйко” й “Сорока”, але зрозумілим є те, що С. Фрасуляк – “Хмель” загинув через зраду, хитрі агентурні комбінації оперативників.

⁵⁴ *Спогади Івана Гафінця...* – С. 9-10.

⁵⁵ *Воробець М. Вказана праця.* – С. 422.

⁵⁶ *Спогади Василя Марківа, жителя с. Вишків Долинського району Івано-Франківської області, записав 09.01.1997 р. Руслан Забілий // Рукопис зберігається в Архіві ЦДВР.*

Михайло Лохман, член Управи Долинського Братства УПА, збираючи матеріал про ці події, твердить, що загибель “Хмеля” на совісті Івана Гафінця. Такої ж думки дотримується Степан Тишківський. Іван Гафінець нині живе пустельником, ховаючись від допитливих та говорить про свою непричетність до загибелі командира, звинувачуючи у зраді “Сороку” та “Вуйка”. Остаточно ця таємниця буде розгадана, коли історики зможуть вивчити зараз недоступну справу Степана Фрасуляка – “Хмеля”, помертньо полковника УПА⁵⁷, одного з визначних повстанських командирів, педагога, патріота, людини...

---

⁵⁷Наказ Головного Командира Української Повстанської Армії № 552 від 14 жовтня 1952 р. // *Армія безсмертних. Повстанські світліни* / ред. В'ятрович В., Мороз В. – Львів, 2002. – С. 19.